

Роман Володимирович ЦІЩИК

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аудиту, ревізії та аналізу,
Тернопільський національний економічний університет

Наталія Володимирівна КОТИС

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та публічного управління,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: nata_ter_1982@mail.ru

АНАЛІЗ РЕГІОНАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ ТА ПОШУК ШЛЯХІВ ПОДОЛАННЯ АСИМЕТРІЙ ЇХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Ціщик, Р. В. Аналіз регіональної диференціації домогосподарств України та пошук шляхів подолання асиметрій їх соціально-економічного розвитку [Текст] / Роман Володимирович Ціщик, Наталія Володимирівна Котис // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – Том 24. – № 1. – С. 82-91. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Ринкові перетворення в Україні призвели до значних змін у характері взаємодії між суб'єктами господарювання, сформували нові вимоги до держави щодо забезпечення кількісних та якісних зрушень у виробництві, обміні і споживанні та, безумовно, істотно вплинули на поведінку вітчизняних домогосподарств, змінивши соціально-економічні засади їх функціонування. Трансформаційні зміни знизили ступінь довіри домогосподарств до держави як гаранта соціальних інтересів, викликали гостру необхідність адаптації населення до динамічних змін, спричинених реформуванням структури інституційного середовища. У зв'язку із цим актуалізується питання наукового обґрунтування проведення соціально-економічних реформ з метою забезпечення сталого розвитку як сільських, так і міських домогосподарств у різних регіонах України та покращення рівня та якості життя населення загалом.

Мета. Метою статті є теоретичний та емпіричний аналіз вітчизняних домогосподарств, виявлення їх регіональних особливостей і асиметрій розвитку та пошук шляхів розв'язання наявних проблем.

Результати. Визначено основні показники, які відображають рівень розвитку домогосподарств. Проаналізовано тенденції, динаміку та регіональні особливості розвитку домогосподарств. Виявлено проблеми їх ефективного функціонування, які вимагають вирішення у межах функціонування державного сектору національної економіки. Запропоновано заходи, які сприятимуть збалансованому розвитку домогосподарств України.

Ключові слова: домогосподарство; сукупні ресурси; сукупні витрати; соціально-економічний розвиток; соціальна інфраструктура.

Roman Volodymyrovych TSISHCHYK

PhD in Economics,
Associated Professor,
Department of Audit, Accounting and Analysis,
Ternopil National Economic University

Nataliya Volodymyrivna KOTYS

PhD in Economics,
Associated Professor,
Department of Management and Public Administration
Ternopil National Economic University
E-mail: nata_ter_1982@mail.ru

ANALYSIS OF REGIONAL DIFFERENTIATION OF HOUSEHOLDS OF UKRAINE TO OVERCOME ASYMMETRIES OF THEIR SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract

Introduction. *The market transformations in Ukraine have led to significant changes in the nature of interaction among business entities, formed new requirements for the state to provide quantitative and qualitative changes in production, exchange and consumption and, of course, greatly influenced the behavior of domestic households having changed social and economic principles of their functioning. Transformational changes have reduced the level of trust of households to the state as a guarantor of their social interests, caused an acute need of the population to adapt to dynamic changes caused by the reform of the institutional environment structure. Accordingly the issue of scientific substantiation of social and economic reforms is becoming more actual. It should aim at ensuring sustainable development of both rural and urban households in different regions of Ukraine and improving the level and quality of the life of population in general.*

Goal. *The goal of the article is to carry out the theoretical and empirical analysis of domestic households, specifying their regional characteristics and asymmetries of development and search for ways of solving existing problems.*

Results. *The main indexes that reflect the level of development of households are defined. The trends, dynamics and regional characteristics of development of households are analyzed. The problems of effective domestic households functioning which require solution within the framework of functioning the state sector of national economy are found out. The measures that will contribute to the balanced development of households of in Ukraine are suggested.*

Keywords: *household; total resources; total costs; socio-economic development; social infrastructure.*

JEL classification: R20

Вступ

Ринкові перетворення в Україні призвели до значних змін у характері взаємодії між суб'єктами господарювання, сформували нові вимоги до держави щодо забезпечення кількісних та якісних зрушень у виробництві, обміні і споживанні та, безумовно, істотно вплинули на поведінку вітчизняних домогосподарств, змінивши соціально-економічні засади їх функціонування. Трансформаційні зміни знизили ступінь довіри домогосподарств до держави як гаранта соціальних інтересів, викликали гостру необхідність адаптації населення до динамічних змін, спричинених реформуванням структури інституційного середовища. У зв'язку із цим актуалізується питання наукового обґрунтування проведення соціально-економічних реформ з метою забезпечення сталого розвитку як сільських, так і міських домогосподарств у різних регіонах України та покращення рівня та якості життя населення загалом.

На дослідженнях окремих аспектів функціонування домогосподарств зосереджували свою увагу такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: К. Базилевич, С. Барсукова, І. Боднар, О. Ватаманюк, В. Геєць, В. Жеребін, Т. Кізіма, Е. Лібанова, М. Литвак, В. Мандибура, Н. Манохіна, А. Олейник, В. Радаєв, А. Ревенко, А. Романов, А. Сурінов, С. Тютюнникова, К. Чабану та інші. Проте, незважаючи на теоретичну і практичну цінність напрацювань учених, дотепер відсутні комплексні фундаментальні дослідження проблем збалансованого регіонального розвитку домогосподарств з метою забезпечення їх соціально-економічних потреб.

Мета статті

Метою статті є теоретичний та емпіричний аналіз вітчизняних домогосподарств, виявлення регіональних особливостей і асиметрій їх розвитку та пошук шляхів розв'язання наявних проблем.

Вирішення цього питання вимагає чіткого уявлення про об'єкт дослідження, вивчення закономірностей та регіональних відмінностей розвитку домогосподарств, виявлення проблем функціонування та шляхів подолання нерівномірності їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для стабільного соціально-економічного розвитку домогосподарств необхідне державне втручання, спрямоване на забезпечення сприятливих умов для отримання ними необхідних ресурсів, доходів та соціальних благ. У цьому випадку є важливим застосування низки соціальних технологій державного регулювання для забезпечення збалансованого розвитку домогосподарств, які передбачають регулювання оплати праці, забезпечення зайнятості населення, створення робочих місць та можливостей для працевлаштування, впровадження ефективної системи пенсійного забезпечення, адресну підтримку соціально незахищених верств населення, розвиток будівництва і доступність житла, реформування медичної галузі та покращення охорони здоров'я, ефективну демографічну політику, доступність та високу якість освіти, розвиток культури [1, с. 186-200].

Розуміючи значущість усіх перерахованих напрямів державної політики, варто зазначити, що розвиток домогосподарств насамперед залежить від їх матеріального становища. Значна інфляція, спад виробництва, безробіття та вимушена неповна зайнятість, недостатній рівень оплати праці, неналежні соціальні стандарти, неготовність до нової системи соціального захисту, постійне підвищення комунальних тарифів, недосконале законодавство призводять до зменшення доходів домогосподарств, більшість з яких не спроможна задовольнити власні життєві потреби та сформувані достатній рівень заощаджень [2, с. 9-10].

Згідно з останніми статистичними даними кількість домогосподарств України у 2015 році становила 15074 тис. (у 2014р. – 16076 тис.), з них 67 % міських домогосподарств, а третина – сільські домогосподарства. У 2015 році домогосподарство в Україні у середньому містило 2,59 особи. Домогосподарства, у які входять чотири і більше осіб, як і у попередні роки, характерні для сільської місцевості (2,7 особи проти 2,5 у містах). Середній розмір домогосподарства найбільший у Закарпатській, Рівненській, Волинській, Івано-Франківській, Львівській та Тернопільській областях (3,5–2,9 особи), найменший – у Кіровоградській, Луганській, Чернігівській, Донецькій, Полтавській, Черкаській та Дніпропетровській областях (2,3–2,34 особи) [3].

Дані вибіркового обстеження умов життя домогосподарств упродовж 2010-2015 років свідчать про збільшення їх сукупних ресурсів (табл. 1).

Таблиця 1. Структура сукупних ресурсів домогосподарств України у 2010-2015 роках*

Показники	Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015 (9 міс.)
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне господарство, грн		3481,0	3853,9	4144,5	4470,5	4563,3	5063,7
Структура сукупних ресурсів домогосподарств, %							
Грошові доходи		89,1	88,9	91,0	90,8	91,2	90,0
- оплата праці		47,6	48,9	50,8	50,6	48,8	47,3
- доходи від підприємницької діяльності		6,1	4,6	4,1	4,1	5,2	5,5
- доходи від продажу с/г продукції		3,4	3,1	2,8	2,8	3,2	3,7
- пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою		25,8	25,5	27,1	27,1	27,0	25,7
- грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи		6,2	6,8	6,2	6,2	7,0	7,8
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого господарства та від самозаготівель		5,0	4,8	3,8	3,9	4,6	4,9
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива		0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	0,6
Пільги безготівкові на оплату санаторно-курортних путівок, на купівлю ліків, лікування, зубопротезування тощо, на оплату послуг зв'язку, транспорту		0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4
Інші надходження		4,8	5,2	4,1	4,4	3,4	2,2

*Наведено на основі даних Державної служби статистики України.

У 2014 році порівняно з 2010 роком середньомісячні сукупні ресурси домогосподарства збільшилися майже у 2 рази і становили 4563,3 грн. За 9 місяців 2015 року порівняно з тим самим періодом 2014 року сукупні ресурси домогосподарств збільшилися на 13 % (з 14492,4 до 5076,3 грн / міс.), у містах на 12 %, у селах – на 15 %. Відповідно ресурси одного члена домогосподарства становили у середньому 2400 грн, 2441 грн та 2322 грн [3].

Найвагомішими факторами зростання сукупних ресурсів домогосподарств були: підвищення оплати праці та пенсій; надання адресної соціальної допомоги; доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості.

Середньомісячні загальні доходи одного домогосподарства за 9 міс. 2015 року становили 4945 грн, міське домогосподарство отримувало у середньому за місяць 4958 грн доходу, сільське – 4921 грн. Середньомісячні доходи одного члена домогосподарства у 2 рази перевищували рівень встановленого на цей період прожиткового мінімуму (1193,11 грн). Частка домогосподарств із середньодушовими доходами нижче прожиткового мінімуму порівняно з січнем – вереснем 2014 року зменшилася і складала 7 % [3].

Зростання доходів населення, яке відбулося за рахунок збільшення мінімальної заробітної плати, а також розмірів пенсій та адресної соціальної допомоги відповідно вплинуло і на середньомісячні сукупні витрати домогосподарств та сприяло певному скороченню диференціації населення за рівнем добробуту. Так, починаючи з 2010 року, помітною є тенденція до зростання витрат домогосподарств (табл. 2).

Таблиця 2. Структура сукупних витрат домогосподарств України у 2010-2015 роках

Показник	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015 (9 міс.)
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	3073,3	3458,0	3592,1	3820,3	4048,9	4781,6
Структура сукупних витрат домогосподарств, %						
Споживчі сукупні витрати	89,9	90,1	90,8	90,2	91,6	92,7
продукти харчування та безалкогольні напої	51,6	51,3	50,1	50,1	51,9	53,8
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3
непродовольчі товари та послуги	34,9	35,4	37,2	36,6	36,3	21,0
в тому числі:						
одяг і взуття	6,0	5,7	6,1	5,9	6,0	5,5
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	9,2	9,6	9,9	9,5	9,4	10,3
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,3	2,2	2,3	2,3	2,3	1,9
охорона здоров'я	3,2	3,2	3,4	3,4	3,6	3,9
Транспорт	3,7	4,0	4,3	4,3	4,3	3,9
зв'язок	2,7	2,6	2,8	2,8	2,8	2,4
відпочинок і культура	1,8	1,9	2,0	2,1	1,8	1,6
освіта	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,2
ресторани і готелі	2,4	2,5	2,5	2,5	2,3	2,1
різні товари і послуги	2,3	2,4	2,6	2,6	2,7	2,8
Неспоживчі сукупні витрати	10,1	9,9	9,2	9,8	8,4	7,3
Оплата житла, комунальних продуктів та послуг	7,6	8,0	8,3	8,0	8,1	8,9

* Наведено на основі даних Державної служби статистики України.

Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство у 2014 році становили 4048,9 грн, що у 1,5 рази більше, ніж у 2010 році. У 2015 році міське домогосподарство в середньому за місяць витратило 4925 грн, сільське – 4489 грн. Витрати одного члена домогосподарства в середньому становили 2266 грн на місяць, у міських домогосподарствах – 2368 грн, у сільських – 2069 грн, а порівняно з 2014 роком ці витрати зросли на 22 % [3].

У структурі сукупних споживчих витрат, які у 2010-2015 роках становили 90-93 %, переважали витрати на продукти харчування та безалкогольні напої. Витрати на непродовольчі товари та послуги, особливо на одяг та взуття, зв'язок, відпочинок, культуру та освіту, предмети домашнього вжитку знизилися. Частка неспоживчих сукупних витрат також знизилася і становила у 2014 році 7,3 %, тоді, коли у 2010 – 10,1 % [3].

Однією з найважливіших характеристик розвитку домогосподарств є наявність у його членів прибутково-майнового потенціалу (багатства) [2, с. 9], яке містить: нерухомість (земельна ділянка, різновиди будівель і споруд); фінансові активи (грошові вклади, цінні папери, страхові поліси, готівкові кошти, коштовності); майно (сучасні товари довготривалого використання).

За даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств у 2015 році земельні ділянки у своєму користуванні мали 55 % домогосподарств, у містах – 35 %, на селі – майже всі домогосподарства. У сільській місцевості більше половини домогосподарств користувалися земельними ділянками площею до 1 гектара, чверть – від 1 до 5 гектарів, 12 % домогосподарств – 5–10 гектарів. Близько 5 % сільських домогосподарств мало більше 10 гектарів землі [3].

Переважна більшість домогосподарств України (94 %) мала окреме житло (окрему квартиру або індивідуальний будинок), 4 % – комунальні квартири та гуртожитки (табл.3). Дев'ять з кожних десяти домогосподарств (без урахування тих, які мешкають у гуртожитках) проживали у власній оселі. На селі майже всі домогосподарства мали власне житло, у містах – 95 %. Постійно зменшувалась кількість домогосподарств, які мають у власності державне та відомче житло. Слід зауважити, що суттєва частка домогосподарств забезпечена житловою площею недостатньою мірою. У середньому по країні житлова площа двох з п'яти домогосподарств нижча санітарної норми (13,65 м² на одну особу). Зокрема, житлова площа кожного четвертого домогосподарства становила від 9,1 до 13,65 м² на одну особу, кожного десятого – менше 7,5 м², у 5 % домогосподарств – від 7,5 до 9 м². Житлова площа помешкань лише трьох з кожних п'яти домогосподарств перевищувала санітарну норму (у сільській місцевості – двох третин, у міській – у 57 % домогосподарств). Житлова площа майже половини (у 2014 році – 39 %) вітчизняних домогосподарств у середньому по країні нижча санітарної норми (13,7 м² на одну особу), ще більша проблема у великих містах (46 %), у сільській місцевості площа майже кожного третього домогосподарства не досягає встановлених стандартів [3; 4, с. 34].

Таблиця 3. Характеристика житла домогосподарств України у 2010-2015 роках

Показник	Рік					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Розподіл домогосподарств за типом житла, %						
окрема квартира	47,4	48,3	48,1	48,4	48,7	46,7
комунальна квартира	0,6	0,5	0,3	0,5	0,6	0,6
індивідуальний будинок	45,3	45,3	45,6	45,6	45,6	47,4
частина індивідуального будинку	4,0	3,4	3,4	2,9	2,3	2,1
гуртожиток	2,7	2,5	2,6	2,6	2,8	3,2
Розподіл домогосподарств за типом власності їх житла, %						
приватна власність (приватизоване, куплене)	95,1	95,3	95,2	94,7	95,9	94,9
державне	2,3	2,0	1,6	1,7	1,0	0,9
відомче	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2
наймають у фізичних осіб	2,4	2,5	3,0	3,4	2,8	4,0
Розподіл домогосподарств за кількістю кімнат у житлі, %						
одна кімната	14,4	14,2	14,3	13,5	14,1	13,3
дві кімнати	36,8	35,0	35,4	35,9	33,8	34,3
три кімнати	33,0	35,5	34,7	35,0	35,7	35,4
чотири і більше кімнат	15,8	15,3	15,6	15,6	16,4	17,0
Розподіл домогосподарств за розміром житлової площі на одну особу, %						
до 7,5 м ²	9,9	9,1	9,3	8,8	9,6	9,2
7,5 – 9,0 м ²	6,4	6,4	7,0	6,4	5,9	6,3
9,1 – 13,65 м ²	25,5	25,5	24,2	23,8	23,4	23,5
понад 13,65 м ²	58,2	59,0	59,5	61,0	61,1	60,0

**Розраховано автором на основі [3; 4, с. 35-36]*

Характерним явищем є наявність значної кількості зношеного житла. Житло кожного четвертого домогосподарства України було збудоване до 1960 р., у містах – кожного п'ятого, у селах – кожного третього. Житловий фонд 68 % домогосподарств був створений у 60-х-80-х роках (71 % – міських домогосподарств та 61 % – сільських). Відносно нове житло, збудоване у 1991 р. і пізніше, належить лише 8 % домогосподарств [3].

Відповідно до даних Держкомстату, приріст фінансових активів населення за 2015 рік склав 38694 млн грн, з них: приріст грошових вкладів та заощаджень у цінних паперах – 93266 млн грн, заощаджень в іноземній валюті – 29910 млн грн, позики, одержані за винятком погашених – 77054 млн грн [3].

Покращується забезпеченість домогосподарств окремими товарами тривалого користування, помітною є тенденція до збільшення частки наявних у домогосподарствах пирососів, холодильників, пральних машин, автомобілів. Так, зокрема, за останні роки найбільше зростає кількість мобільних телефонів, телевізорів, холодильників, що пояснюється збільшенням доходів домогосподарств (табл. 4).

Таблиця 4. Наявність у домогосподарств товарів тривалого використання у 2010-2015 роках

Товари Роки	2010	2011	2012	2013	2014
Наявність в домогосподарствах окремих товарів тривалого користування (у середньому на 100 домогосподарств, шт.)					
Телевізори кольорові	110	112	114	116	119
Відеоплеєри, -магнітофони, DVD, цифрові фотоапарати	41	42	43	39	34
Магнітофони, магнітоли	13	12	10	10	8
Фотоапарати	26	25	21	20	18
Персональні комп'ютери	25	30	33	35	37
Холодильники і морозильники	109	110	112	115	117
Мікрохвильові печі	33	35	40	44	49
Кухонні комбайни	10	10	12	15	16
Пральні машини	85	85	87	87	88
Електропилососи	75	76	76	77	79
Швейні машини	27	26	25	25	25
Кондиціонери	5	7	8	9	10
Супутникові антени	13	15	17	19	23
Мотоцикли, сноумобілі	2	2	2	2	2
Велосипеди, моторолери, мопеди, скутери	47	48	49	49	52
Автомобілі	21	22	22	23	23
Мобільні телефони	167	170	187	195	197

**Наведено на основі даних Державної служби статистики України.*

Незважаючи на позитивні зрушення у забезпеченні домашніх господарств нерухомістю, а саме – житлом та земельними ділянками, деякого зростання доходів, а відповідно і фінансових активів, збільшення у власності домогосподарств майна, зокрема, товарів довготривалого користування, рівень прибутково-майнового потенціалу домогосподарств для забезпечення їх сталого розвитку є недостатнім, особливо у сільській місцевості.

Про рівень розвитку домогосподарств України свідчать статистичні дані щодо облаштування їх житла (табл. 5).

Таблиця 5. Облаштування житла домогосподарств України у 2010-2015 роках

Домогосподарства (%), у житлі яких наявні:	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
центральне опалення	41,4	41,6	39,0	38,6	38,9	37,2
індивідуальна система опалення	37,3	37,8	40,1	40,9	42,1	45,0
водогін	71,9	73,8	74,3	76,2	77,8	78,5
каналізація	70,8	72,4	73,1	75,0	77,3	77,6
гаряче водопостачання	32,8	32,5	31,6	32,1	35,3	38,1
газова колонка	15,0	15,7	17,0	16,5	16,2	16,3
централізоване газопостачання	74,4	75,2	75,9	75,8	78,7	79,3
балонний газ	15,7	15,2	13,8	14,0	12,1	11,0
електроплита підлогова	4,7	4,9	4,8	5,4	4,4	5,4
ванна або душ	66,3	68,0	69,1	71,2	73,6	74,0
телефон	51,8	49,8	48,1	43,0	40,0	37,2

**Наведено на основі даних Державної служби статистики України.*

У 2015 році центральним опаленням обладнані помешкання 38 % домогосподарств, а індивідуальною системою опалення – 45 %. Централізованим газопостачанням користується 79 % домогосподарств, лише 11 % – балонним газом. Газову колонку мають 16 % домогосподарств, гаряче водопостачання – третина домогосподарств. Водогоном і каналізацією обладнані помешкання 79 % та 78 % домогосподарств відповідно. Більше половини домогосподарств у своєму користуванні мають домашній телефон. Суттєвих змін не зазнав і розрив в умовах життя сільського і міського населення. Рівень благоустрою житла міських домогосподарств у 2010-2015 роках залишається вищим, ніж сільських. Найбільш обладнаним є житло домогосподарств східних областей України – центральне опалення, водогін, каналізація є у близько 60 % домогосподарств Дніпропетровської, Донецької, Харківської областей. Житло домогосподарств Закарпатської, Чернівецької, Кіровоградської та Житомирської областей найменш забезпечене сучасними комунальними зручностями [3].

І хоча впродовж 2010-2015 років частка домогосподарств, житло яких обладнано ванною (душом), водогоном, каналізацією, централізованим газопостачанням, індивідуальною системою опалення, телефоном, гарячим водопостачанням, постійно збільшується, проблема комфортності умов проживання залишається дуже гострою, зокрема у сільській місцевості.

Стан та тенденції розвитку домогосподарств України можна виявити, проаналізувавши дані проведених у 2010-2015 роках Державною службою статистики України опитувань домогосподарств щодо рівня задоволеності своїми житловими умовами (табл. 6).

Таблиця 6. Рівень задоволеності домогосподарств України житловими умовами у 2010-2015 роках

Показники \ Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість домогосподарств, тис.	17050,3	17022,7	16984,1	16958,7	16076,3	15073,7
у т.ч. частка домогосподарств (%), які своїми житловими умовами						
дуже незадоволені	5,1	4,1	4,1	3,6	3,5	3,0
незадоволені	13,9	13,3	13,1	12,3	11,8	10,7
не дуже задоволені	33,1	33,7	33,1	33,6	30,9	30,7
задоволені	46,0	47,2	48,1	48,7	51,8	53,7
дуже задоволені	1,9	1,7	1,6	1,8	2,0	1,9
Кількість домогосподарств з дітьми, тис.	6453,2	6450,5	6439,5	6429,4	6100,4	5751,8
у т.ч. частка домогосподарств (%), які своїми житловими умовами						
дуже незадоволені	6,4	4,7	4,7	4,0	4,2	3,6
незадоволені	14,9	13,9	14,6	13,1	11,6	11,9
не дуже задоволені	34,3	35,0	33,2	35,6	32,8	31,7
задоволені	42,3	44,9	45,7	45,4	49,6	50,3
дуже задоволені	2,1	1,5	1,8	1,9	1,8	2,5
Кількість домогосподарств без дітей, тис.	10597,1	10572,2	10544,6	10529,3	9975,9	9321,9
у т.ч. частка домогосподарств (%), які своїми житловими умовами						
дуже незадоволені	4,3	3,7	3,7	3,3	3,2	2,6
незадоволені	13,3	13,1	12,2	11,8	12,0	10,1
не дуже задоволені	32,3	32,9	33,0	32,3	29,8	30,1
задоволені	48,3	48,6	49,6	50,9	53,0	55,6
дуже задоволені	1,8	1,7	1,5	1,7	2,0	1,6

* сформовано на основі даних Державної служби статистики України

За підсумками проведеного у 2015 році опитування трохи більше половини домогосподарств загалом задоволені своїми житловими умовами, що на 2 % більше, ніж у попередньому році. У великих містах, як і у 2014 році, такі відповіді дало 57 % домогосподарств, у малих – 51 % (у 2014 році – 49 %), на селі кількість таких домогосподарств (41 %) залишилася на рівні попереднього року [3].

Важливим показником, який відображає рівень розвитку домогосподарств України, є освітній рівень осіб, які входять до складу домогосподарств. Згідно з офіційними даними Державної служби статистики України за 2010-2015 роки простежуються позитивні тенденції щодо освітнього рівня громадян (табл. 7).

Таблиця 7. Рівень освіти населення України у 2010-2015 роках

Частка населення (%) у віці 14–35 років з рівнем освіти:	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
повна вища	22,2	23,3	25,4	26,9	21,6	23,0
базова вища	3,5	3,6	3,4	3,5	1,2	1,4
неповна вища	14,5	14,4	14,6	14,1	17,9	18,1
повна загальна середня	42,5	42,3	40,0	18,7	18,9	18,7
базова загальна середня	11,7	14,5	15,2	21,8	19,2	18,0
початкова загальна середня	5,3	1,6	1,1	10,8	10,0	9,1
не мають початкової загальної та неписьменні	0,3	0,3	0,3	4,0	5,9	6,5

**Наведено на основі даних Державної служби статистики України*

Проведене дослідження показало, що у 2013 році повна вища освіта була у чверті населення у віці 22 роки і старші (великі міста – у третини, у малих – 23 %, на селі – 12 %). Базову вищу освіту мало 1,4 % населення у віці 21 рік і старші, неповну вищу – 21 % у віці 20 років і старші. Професійно-технічна освіта була у 22 %, а повна загальна середня освіта у 21 % осіб у віці 18 років і старші, 12 % осіб у віці 16 років і старші мали базову загальну середню або початкову загальну освіту [3].

Порівняння рівня освіти міського та сільського населення у 2015 році засвідчило, що серед мешканців міст, особливо великих, відсоток осіб з повною, базовою та неповною вищою освітою, як і раніше, значно вищий, ніж серед сільських жителів. Найбільша кількість населення з вищою освітою у Харківській (понад 20 %), Одеській та Дніпропетровській (15 %) областях. Найбільше людей без початкової загальної освіти та неграмотних проживає у Полтавській та Чернівецькій областях (більше 9 %), а також у Волинській та Хмельницькій областях (8 %) [3].

Теоретичні узагальнення, проведені на основі досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених, дозволяють зробити висновок, що важливим фактором, який визначає рівень розвитку домогосподарств та сприяє їх повноцінному функціонуванню, є соціальна інфраструктура [5, с. 220-228].

Негативним явищем залишається недоступність медичних послуг. За даними опитування, проведеного Державною службою статистики України, частка домогосподарств, які повідомили про випадки неможливості отримання медичної допомоги у 2015 р., склала 22,2 % від загальної кількості домогосподарств, що на 7,3 % більше, ніж у 2010 р., і є дуже тривожним фактом (табл. 8).

Таблиця 8. Оцінка доступності домогосподарствам України медичної допомоги, придбання ліків та медичного приладдя у 2010-2015 роках

Рік	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Домогосподарства (%), члени яких:						
упродовж року потребували медичної допомоги, придбання ліків	97,3	97,5	97,4	97,6	98,1	98,3
упродовж року не змогли отримати медичну допомогу, придбати ліки та медичне приладдя при потребі не змогли:						
придбати ліки	11,1	19,0	13,6	17,9	18,2	18,9
придбати медичне приладдя	1,1	2,7	1,8	3,2	3,3	3,5
відвідати лікаря	6,7	9,7	8,0	11,4	11,8	12,1
відвідати стоматолога	4,5	5,6	5,0	7,1	8,0	8,3
зробити протезування	3,5	4,5	3,9	4,9	5,3	5,6
провести медичні обстеження	5,7	9,9	7,2	11,1	13,2	13,5
отримати лікувальні процедури	3,2	5,7	4,1	5,8	5,9	6,2
отримати лікування у стаціонарі	3,0	9,7	3,8	10,7	11,1	11,7

**Сформовано на основі даних Державної служби статистики України*

Основною причиною недоступності окремих видів медичної допомоги переважна більшість домогосподарств у 2015 р., як і в опитуваннях попередніх років, вказує занадто високу вартість ліків, медичних товарів, послуг закладів охорони здоров'я. Серед домогосподарств, у складі яких були особи, що потребували медичної допомоги, але не змогли її отримати, три чверті повідомляє про випадки неможливості придбання необхідних ліків. Залишаються проблеми з доступністю послуг лікарів. У трьох із семи домогосподарств хворі не мали можливості відвідати лікаря. Є випадки недоступності для хворих членів родини необхідного лікування у стаціонарних лікувальних установах. Майже усі

домогосподарства вказують, що вимушена відмова від належного лікування спричинена занадто високою його вартістю. При цьому, серед осіб, які перебували на стаціонарному лікуванні, 94 % брали з собою до лікарні медикаменти, 82 % – їжу, постільну білизну – 67 %. Частка осіб, які не брали нічого з перерахованого, склала лише 3 % [3].

Таблиця 9. Оцінка домогосподарствами України доступності соціально-економічних благ у 2015 році

Ознаки недоступності суспільних благ та послуг	Частка домогосподарств, позбавлених суспільних благ та послуг, %		
	усього	міських	сільських
Харчування та непродовольчі товари			
Неможливість:			
придбання найнеобхідніших недорогих продуктів харчування	11,3	10,8	12,5
оновлення за потребою верхнього одягу та взуття один раз на 5 років	30,4	30,7	29,9
Відсутність:			
Телевізора	1,9	1,6	2,5
Холодильника	2,4	1,7	3,9
Житлові умови			
Відсутність:			
житла у нормальному стані (наявне житло потребує капітального ремонту)	9,0	7,0	12,9
водогону в житлі, нестача коштів для його проведення	17,8	5,9	41,9
туалету зі зливом усередині житла	23,0	9,4	50,7
Неможливість:			
своєчасної та в повному обсязі оплати рахунків за житло та необхідні послуги з його утримання	19,6	20,4	18,0
Підтримання достатньої температури у житлі протягом опалювального сезону	25,1	21,3	33,3
Наявність житлової площі, що не перевищує:			
5 м ² на особу	4,7	5,9	2,1
Охорона здоров'я			
Нестача коштів для оплати необхідних:			
послуг лікаря (крім стоматолога) у медичному закладі (за відсутністю таких послуг на безоплатній основі), аналізів, обстежень, процедур, призначених лікарем	28,7	27,4	31,3
ліків та медичного приладдя, призначених лікарем	32,7	31,6	34,8
лікування в стаціонарі без проведення хірургічної операції (за відсутністю таких послуг на безоплатній основі) або життєво необхідної хірургічної операції та подальшого лікування в стаціонарі (за відсутністю таких послуг на безоплатній основі)	28,3	26,6	32,0
Освіта, культура та відпочинок			
Недостатність коштів для:			
отримання будь-якої професійної освіти	7,6	7,2	8,7
Неможливість:			
сімейного відпочинку не вдома, а також не у родичів, щонайменше один тиждень на рік	52,1	52,0	52,0
Інфраструктура			
Відсутність:			
поблизу житла об'єктів роздрібною торгівлі	6,5	2,9	13,7
у населеному пункті закладів, які надають побутові послуги (перукарень, хімчистки, ремонту одягу, взуття та побутової техніки тощо)	20,7	5,6	51,5
поблизу житла медичної установи (фельдшерсько-акушерського пункту, лікарської амбулаторії, поліклініки тощо), аптеки	12,3	5,5	26,3
своєчасних послуг швидкої медичної допомоги у населеному пункті	14,8	2,6	39,9
поблизу житла дошкільних закладів (дитячих садків, ясел)	2,4	1,3	4,6
регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом з більш розвинутою інфраструктурою (мережею магазинів, закладів культури, освіти тощо)	9,2	2,6	22,7

**Сформовано автором на основі на даних Державної служби статистики України.*

Аналіз проведеного Державною службою статистики України у 2015 році модульного опитування домогосподарств щодо доступності окремих благ та послуг дозволяє зробити висновок про поширення серед міських та сільських домогосподарств випадків позбавлення можливостей забезпечення не тільки

мінімально необхідних фізіологічних потреб, а й потреб, пов'язаних з розвитком особистості та створення належного рівня комфортності життя (табл. 9).

Сільські мешканці більше, ніж міські, потерпали від проявів бідності та позбавлень можливостей. Зокрема, найбільша різниця у сфері економічних депривацій спостерігалася у можливості обладнати житло водою, ванною, душевою кімнатою та туалетом (частки сільських домогосподарств, які потерпали від їх відсутності, були в 7–6 разів більшими, ніж серед міських), підтримувати достатньо високу температуру у своєму житлі протягом опалювального сезону (третина сільських домогосподарств). Сільські домогосподарства більш суттєво, ніж міські, відчували дискомфорт, пов'язаний з низьким розвитком інфраструктури. Більше половини домогосподарств у селах потерпали від відсутності закладів, які надають побутові послуги, 40 % – від незабезпеченості населеного пункту послугами швидкої медичної допомоги, 26 % – від відсутності поблизу житла медичної установи, 23 % – від відсутності регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом із більш розвинутою інфраструктурою та 14 % – від відсутності поблизу житла об'єктів роздрібної торгівлі, 5 % – через відсутність дошкільних закладів біля помешкань [3].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Аналіз, проведений за обраними показниками, характеризує рівень та регіональні особливості розвитку вітчизняних домогосподарств лише частково. Водночас проведене дослідження дозволило виявити низку істотних проблем, які вимагають вирішення у межах функціонування державного та муніципального секторів національної економіки, а саме: оплата праці, трансфертні платежі, субсидії, соціальне страхування та соціальні виплати, податки та пільгове оподаткування, цінова політика, соціальні стандарти, державні кредити, індексація, модернізація житлового фонду, будівництво комунального житла, зміни у сфері освіти, запровадження реформ у системі охорони здоров'я та покращення надання медичних послуг.

Вивчення регіональних особливостей домогосподарств України, асиметрій їх соціально-економічного розвитку та пошук напрямків подолання нерівномірностей розвитку домогосподарств неможливо здійснити у межах однієї статті, детальний аналіз може стати предметом подальших самостійних досліджень. Водночас очевидно, що домогосподарства здатні повноцінно розвиватися та ефективно виконувати свої функції лише під впливом стабільного соціально орієнтованого інституційного середовища та за умови скоординованих і чітких державних дій.

Список літератури

1. Мельник, А. Ф. Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін: [монографія] / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк – Тернопіль: ТНЕУ, «Економічна думка», – 2009. – 528 с.
2. Мельник А. Сектор домогосподарств у сучасній економічній системі: теоретичні та емпіричні аспекти / А. Мельник, Н. Ціщик // Вісник ТНЕУ. – 2008. – №3. – С. 7-21.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
4. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2015 році / Статистичний збірник [Відповідальний за випуск І. І. Осипов]. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2015.- 84 с.
5. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи: [монографія] / [Т. А. Заяць, В. І. Куценко та ін.]. – Черкаси: Брама – Україна, 2006. – 620 с.

References

1. Melnyk, A., Vasina, A., Zhelyuk, T. (2009). *Modernization of the public sector of economy in the conditions of global changes*. Ternopil: TNEU.
2. Melnyk, A. & Tsishchuk, N. (2008). The sector households in the modern economic system: theoretical and empirical aspects. *Visnyk TNEU*, 3, 7-21.
3. *The official site of the State Statistics Service of Ukraine*. (2016). Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua.
4. Osipov, I. (2015). *Socio-demographic characteristics of households in Ukraine*. Kyiv: Information-analytical agency.
5. Zajatsc, T. A. & Kutsenko, V. (2006). *Social Development of Ukraine: modern transformations and prospects*. Cherkasy: Brama.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2016 р.